

Bölüm 8

PANDEMİ SONRASI HALK SAĞLIĞI

Sevim ÇELİK¹
Sibel ALTINTAŞ²

GİRİŞ

Pandemiler insanlık tarihi boyunca belirli dönemlerde gözlenmiştir. Bunlardan biri olan SARS-CoV-2 patojeninin neden olduğu Covid-19, 31 Aralık 2019 tarihinde Çin'in Wuhan kentinde ilk vakanın görülmesiyle başlamıştır (1,2). Covid-19, ilk belirlendikten üç ay gibi kısa bir süre sonra altı kıtada 120'den fazla ülkeye yayılarak tüm dünyada 600.366.479'den fazla kişiyi etkilemiş, 6.460.493'den fazla kişinin ölümüne neden olmuştur (1,3,4). Yenikoronavirüsün yayılma hızının artmasına bağlı tüm dünyada vaka sayısının hızla artış göstermesi ile birlikte Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) 11 Mart 2020 tarihinde pandemi ilan etmiştir (5). Türkiye'de ise 28.08.2022 tarihi itibarıyla vaka sayısı 16.797.750 olup, 100.840 kişi bu hastalık nedeniyle yaşamını kaybetmiştir (6).

Virüsün birkaç bulaşma şekli tanımlanmış olmakla birlikte öncelikle yakın temas nedeniyle solunum damlacıkları yoluyla bulaştığı kabul görmüştür (7,8). Virüsün solunum damlacıklarıyla bulaşma şeklinin insandan insana öksürme ve hapşırma yoluyla damlacıkların ağız, burun ve göz gibi vücuda açılan boşluklara teması sonucu olduğu bilinmektedir (9). Yapılan çalışmalarda enfeksiyon bulaşının semptomatik kişilerle yaygın olduğu bildirilmiştir. Bununla birlikte, çalışmalar asemptomatik bir taşıyıcıdan da virüsün hızlı bir şekilde farkına varılmadan yayılabildiğini de göstermektedir (7,10). Diğer taraftan enfeksiyonun bulaşma riski; maruziyetin süresine, önleyici tedbirlerin kullanımına ve bireysel faktörlere göre değişebilmektedir. Literatürde, enfeksiyon bulaşımının çoğunluğunun sosyal ortam veya iş toplantıları, eğlence alanları gibi ev içi olmayan yakın temaslarda kişisel koruyucu önlemlerin uygulanmaması ya da yetersizliği kaynaklı olduğuna da dikkat çekilmektedir (8,11).

¹ Prof. Dr., Bartın Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Cerrahi Hastalıklar Hemşireliği AD, sceelik@bartin.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-2016-5828

² Dr. Öğr. Üyesi Bartın Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Cerrahi Hastalıklar Hemşireliği AD, sibel.alt@hotmail.com, ORCID iD: 0000-0001-9392-2423

8. Wang D, Hu B, Hu C, et al. (2020). clinical characteristics of 138 hospitalized patients with 2019 novel coronavirus-infected pneumonia in Wuhan, China. *JAMA*, 2020; 323(11):1061-9.
9. Peeri NC, Shrestha N, Rahman MS, et al. The SARS, MERS and novel coronavirus(-COVID-19) epidemics, the newest and biggest global health threats: what lessons have we learned?. *International Journal of Epidemiology*, 2020;1-10.
10. Mash B. Primary care management of the coronavirus (COVID-19). *South African Family Practice*, 2020;62(1):e1-e4.
11. Kakimoto K, Kamiya H, Yamagishi T, et al. Initial investigation of transmission of COVID-19 Among crew members during quarantine of a cruise ship - Yokohama, Japan, February 2020. *MMWR Morb Mortal Wkly Rep*, 2020;69:312.
12. Demirbilek Y, Pehlivan Türk G, Özgüler ZÖ, et al. COVID-19 outbreak control, example of ministry of health of Turkey. *Turkish Journal of Medical Sciences*, 2020;50: 489-494.
13. Tanrıverdi G, Gürsoy MY, Özsezer G. Halk sağlığı hemşireliği yaklaşımıyla COVID-19 pandemisi. *Halk Sağlığı Hemşireliği Dergisi*, 2020;2(2):126-142.
14. Varol G, Tokuç B. Halk sağlığı boyutuyla Türkiye'de Covid-19 pandemisinin değerlendirilmesi. *Namık Kemal Tıp Dergisi*, 2020;8(3):579-594.
15. Madabhavi I, Sarkar M, Kadakol N. COVID-19: a review. *Monaldi Archives for Chest Disease*, 2020;90(2).
16. Ünlü H, Çiçek E. Salgın hastalıklardan koruma ve kontrol önlemleri, COVID-19 pandemisi ile mücadele ve yaşanan güçlükler. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 2021;8(1):101-107.
17. Pehlivan H. COVID-19 Pandemisinin derinleştirdiği sosyo-mekânsal eşitsizlikler ve kentsel alanın yeni dinamikleri. *Planlama*, 2021;31(3):352-360.
18. WHOe. (2022). *Shortage of personal protective equipment endangering health workers worldwide*. (07/09/2022 tarihinde <https://www.who.int/news-room/detail/03-03-2020-shortage-of-personal-protective-equipment-endangering-health-workers-worldwide> adresinden ulaşılmıştır).
19. Koçak Tufan Z, Kayaaslan B. Crushing the curve, the role of national and international institutions and policy makers in COVID-19 pandemic. *Turkish Journal of Medical Sciences*, 2020;50:495-508.
20. Chan JL, Purohit H. Challenges to transforming unconventional social media data into actionable knowledge for public health systems during disasters. *Disaster Med Public Health Prep*, 2019;1-8.
21. Güreşçi M. Covid-19 salgınında Türkiye'de kriz yönetimi iletişimi: TC Sağlık Bakanlığı. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 2020;7(5):53-65.
22. Kopmaz B, Arslanoğlu A. Mobil sağlık ve akıllı sağlık uygulamaları. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 2019;5(4):251-255.
23. Hogarty DT, Hogarty JP, Hewitt AW. Smartphone use in ophthalmology: what is their place in clinical practice?. *Survey of Ophthalmology*, 2020;65:250-262.
24. Mobasher MH, King D, Johnston M, et al. The ownership and clinical use of smartphones by doctors and nurses in the UK: A multicentre survey study. *BMJ Innovations*, 2015;1:174-181.
25. Şengül E, Ünal E. Covid-19 salgınında halk sağlığı yönetimi. *Medical Research Reports*, 2020;3(Özel Sayı):162-171.

26. İşlek E, Özatkan Y, Uslu MKB, et al. Türkiye’de COVID-19 pandemisi yönetimi ve sağlık politikası stratejileri. *Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığı Dergisi*, 2021;4(2):54-65.
27. Cruz MP, Santos E, Cervantes MV, et al. COVID-19, a worldwide public health emergency. *Revista Clínica Española (English Edition)*, 2021;221(1): 55-61.
28. Karaoğlu MK, Akın S. Evaluation of nurses’ views about hand washing habits and hand hygiene compliance rates. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 2019;16(1):33-40.
29. CDCa. (2022). *When and how to wash your hands*. (07/09/2022 tarihinde <https://www.cdc.gov/handwashing/when-how-handwashing.html> adresinden ulaşılmıştır).
30. WHOc. (2022). *The evidence for clean hands*. (07/09/2022 tarihinde https://www.who.int/gpsc/country_work/en/ adresinden ulaşılmıştır).
31. WHOd. (2022). *Water, sanitation, hygiene, and waste management for the covid-19 virus. interim guidance 2020*. (07/09/2022 tarihinde <https://www.who.int/publications-detail/water-sanitation-hygiene-and-waste-management-for-covid-19> adresinden ulaşılmıştır).
32. TC. Sağlık Bakanlığı. *COVID-19 (Yeni Koronavirüs Hastalığı) ‘na yakalanmamak için öneriler*. 21/04/2020 tarihinde <https://covid19bilgi.saglik.gov.tr/tr/covid-19-yeni-koronavirus-hastaligi-na-yakalanmamak-i-cin-oneriler> adresinden ulaşılmıştır).
33. Mahase E. Coronavirus: global stocks of protective gear are depleted, with demand at 100 times. normal level, WHO warns. *BMJ*, 2020;368-543.
34. CDCb. (2022). *Interim guidance for the use of masks to control seasonal influenza virus transmission. guidelines and reccomandation*. (07/09/2022 tarihinde <https://www.cdc.gov/flu/professionals/infectioncontrol/maskguidance.htm> adresinden ulaşılmıştır).
35. Deniz PÖ, Kiraz EDE. COVID-19 pandemi sürecinde şehir sağlığı çalışmaları. *Journal of Biotechnology and Strategic Health Research*, 2020;4:147-151.
36. Özşenler SD. Kovid-19 ve Sosyal mesafe: meta-tematik bir analiz. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2021;12(1):12-23.
37. Emiral E, Arslan Z, Gülümser Ş. COVID-19 pandemisi ve intihar. *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, 2020;5:138-147.
38. Nan X, Iles IA, Yang B, et al. Public health messaging during the COVID-19 pandemic and beyond: Lessons from communication science. *Health Communication*, 2022;37(1):1-19.
39. Hirsh J, Htay T, Bhalla S, et al. Breakthrough SARS-CoV-2 infections after COVID-19 immunization. *Journal of Investigative Medicine*, 2022;70(6):1429-1432.
40. Tenforde MW, Self WH, Gaglani M, et al. Effectiveness of mRNA vaccination in preventing COVID-19-associated invasive mechanical ventilation and death-U-nited States, March 2021-January 2022. *Morbidity and Mortality Weekly Report*, 2022;71(12):459.
41. Boden M, Zimmerman L, Azevedo KJ, et al. Addressing the mental health impact of COVID-19 through population health. *Clinical Psychology Review*, 2021;85:102006.
42. Miyah Y, Benjelloun M, Lairini S, et al. COVID-19 impact on public health, environment, human psychology, global socioeconomy, and education. *The Scientific World Journal*, 2022.
43. Sher L. The impact of the COVID-19 pandemic on suicide rates. *QJM: An International Journal of Medicine*, 2020;113(10):707-712.
44. Gostin LO. Life after the COVID-19 pandemic. *In JAMA Health Forum*. American Medical Association; 2022. p. e220323-e220323.

45. Talevi D, Socci V, Carai M, et al. Mental health outcomes of the CoViD-19 pandemic. *Rivista di psichiatria*, 2020;55(3):137-144.
46. Ueda M, Nordström R, Matsubayashi T. Suicide and mental health during the CO-VID-19 pandemic in Japan. *Journal of Public Health*, 2022;44(3):541-548.
47. Lee AM, Wong JG, McAlonan GM, et al. Stress and psychological distress among SARS survivors 1 year after the outbreak. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 2007;52(4):233-240.
48. Umbrajkar S, Stankowski RV, Rezkalla S, et al. Cardiovascular health and disease in the context of COVID-19. *Cardiology Research*, 2021;12(2):67.
49. Del Rio, C., Collins, L. F., & Malani, P. (2020). Long-term health consequences of COVID-19. *JAMA*, 324(17), 1723-1724.
50. Puntmann VO, Carerj ML, Wieters I, et al. (2020). Outcomes of cardiovascular magnetic resonance imaging in patients recently recovered from coronavirus disease 2019 (COVID-19). *JAMA Cardiology*, 2020;5(11):1265-1273.
51. Acar T, Demirel EA, Afşar N, et al. Nörolojik bakış açısından COVID-19. *Turk J Neurol*, 2020;26(2): 56-106.
52. Akyar İ. COVID-19 hastalarında akut solunum sıkıntısı sendromu (ARDS) yönetimi ve hemşirelik bakımı. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 2020;7(Özel Sayı): 8-14.
53. Dikmen AU, Kına HM, Özkan S, et al. COVID-19 epidemiyolojisi: Pandemiden ne öğrendik. *Journal of Biotechnology and Strategic Health Research*, 2020;4: 29-36.
54. Kansu A. Covid 19 pandemisinde akciğer ve göğüs hastalıkları. *Medical Research Reports*, 2020;3(Özel Sayı):11-16.
55. Marini JJ, Gattinoni L. Management of COVID-19 respiratory distress. *JAMA*, 2020;323(22):2329-2330.
56. Topçuoğlu MA, Öztürk Ş. COVID-19'un nörolojik görünümü: pratiğe yönelik gözden geçirme. *Turk J Neurol.*, 2021;27(1):6-8.
57. Işık M, Bahat İ. COVID 19: Eğitimde yeni arayışlar. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 2021;4(1):82-89.
58. Yirci R, Özdemir TY. Covid-19 pandemisinin sosyoekonomik ve psikolojik göstergeleri ile türk eğitim sistemi üzerindeki etkileri. *Tarih Okulu Dergisi*, 2021;14(53):2440-2466.
59. Budak F, Korkmaz Ş. COVID-19 pandemi sürecine yönelik genel bir değerlendirme: Türkiye örneği. *Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi*, 2020;(1): 62-79.
60. Boyce MR, Katz R. Rapid urban health security assessment tool: a new resource for evaluating local-level public health preparedness. *BMJ Global Health*, 2020;5(6): e002606.
61. Tanrıöver MD, Yıldırım HH, Ready FND, et al. Sağlık okuryazarlığı araştırması. *Sağlık-Sen Yayınları*, 2014;6:42-47.
62. Akbal E, Gökler ME. Covid-19 salgını sürecinde eksikliği ortaya çıkan bir gerçek: sağlık okuryazarlığı. *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, 2020;5:148-155.
63. Can B. Covid 19 Salgını ve Sağlık Okuryazarlığının Önemi. *Turkey Health Literacy Journal*, 2020;1(2):107-113.
64. Gül E, Doğan BA. COVID-19 salgını karşısında sağlık okuryazarlığının katkısı ve önemi. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 2022;7(2): 423-426.

65. Bulut A. COVID-19 salgını, halk sağlığı uzmanlığı ve yeni hayat. *Sağlık ve Toplum*, 2020;19:148-156.
66. Özdede S, Kalonya DH, Aygün A. Pandemi sonrası dönemde kişi başına düşen kentsel yeşil alan ihtiyacını yeniden düşünmek. *İDEALKENT*, 2021;(COVID-19 Sonrası Kentsel Kamusal Mekânların Dönüşümü):362-388.
67. Chen P, Mao L, Nassis GP, et al. Coronavirus disease (COVID-19): The need to maintain regular physical activity while taking precautions. *Journal of Sport and Health Science*, 2020;9(2), 103.
68. Ciddi PK, Yazgan E. COVID-19 salgınında sosyal izolasyon sırasında fiziksel aktivite durumunun yaşam kalitesi üzerine etkisi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2020;19(37):262-279.
69. Tunçay H, Eşbah H. Sağlıklı kentler ve pandemi: Covid-19 pandemisinin düşündürdükleri. *Peyzaj*, 2020;2(2):57-64.